

Common Position of Indigenous Peoples and Local Communities Regarding National Park and Conservation Law and Policy

Recalling minimum international obligations that Nepal, as a state party to various international conventions and agreements and having endorsed different international declarations and work plans, including the Convention of Biological Convention 1992, the Global Biodiversity Framework 2020-2030, the ILO Convention No. 169 (Indigenous and Tribal Peoples Convention) 1989 and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) 2007, must fulfil to ensure rights of Indigenous Peoples and Local communities, Women, Maheshi community, Tharu community, Dalits and people with disabilities in national parks and conservation areas.

In the context of Nepal not being able to fully live up to its obligations to harmonize its domestic laws with international legal provisions in due consultation with and in free, prior and informed consent (FPIC) of Indigenous Peoples and Local Communities to ensure their rights, in relation to protection, management and use of, and equitable sharing of benefits from, land and natural resources in protected areas including national park and wildlife reserves, as guaranteed under international law; and considering that most of the provisions in the National Parks and Wildlife Conservation Act 2029 BS fall short of addressing the current changed context and are inconsistent with Nepal's international commitments; and as only revising and amending the Act is not sufficient to meet the present

need and cannot appropriately address our (as stakeholders) demands, the stakeholders have been unsuccessful despite raising voice for a long time for scrapping the Act and formulating a new law for the management of protected areas including national parks and wildlife reserves, based on rights-based approach that protects and promotes the rights of communities affected by protected areas including national parks and reserves; and in this context, the Nepal government is formulating different protected areas-related regulations, procedures and guidelines, but without consulting right-holders and stakeholders, about which we are gravely concerned and as a result, national organizations representing Indigenous Peoples and Local Communities, along with concerned stakeholders convened a two-day national workshop in Kathmandu on 23-24 December 2023, to discuss and deliberate provisions in the National Parks and Wildlife Conservation Act, 2029; National Parks and Wildlife Conservation Regulations 2080; Procedures for Development of Physical Infrastructures in Protected Areas, 2080, Standards for commercial farming, reproduction and utilization of wild animals, 2080, and Guidelines for Distribution of Relief against Wildlife Damage 2080. The workshop through unanimous decision drafted a position paper, to be addressed in those legal documents and the position paper is hereby presented to the Nepal government demanding that our concerns stipulated to be addressed immediately:

1. Repeal of the existing National Parks and Wildlife Conservation Act 2029 and enactment of a new law

- With a large portion of Nepal's lands declared as state-controlled protected areas, a huge number of people from indigenous and local communities and other communities who had been residing in and around protected areas were displaced from their ancestral lands and territories; and even those who were not displaced had to suffer as the state restricted them from accessing natural resources from the areas that they had historically been using; and considering the fact that the state so far has failed to address genuine demands of the affected and suffering communities and that the country has already declared enough areas as protected areas compared to the trend in other countries and therefore there is no need and rationale behind declaring more areas as such, the Nepal government should be committed to stopping expansion of the existing protected areas or declaration of more areas as protected areas in the country and hand over the already declared protected areas to indigenous peoples and local communities and carry out actions for biodiversity protection through community-based conservation practices including community forestry and customary institutions.
- Provisions laid out in the National Parks and Wildlife Conservation Act 2029 are not consistent with the objectives and spirits of Convention of Biological Diversity 1992 and the Global Biodiversity Framework (2020-2030), and also the provisions of the Act are at odds with the ILO Convention No. 169 and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) 2007 as well as Nepal's constitutional provisions related to rights of indigenous peoples and local communities to natural resources; and as such,

the Act should be scrapped and a new law for the management of protected area should be immediately enacted, that is aligned with provisions of conventions, to which Nepal is a state party, and with Nepal's commitments to the international community, among others, underpinned by the rights-based approach and as per due consultation with, and participation and consent of, Indigenous Peoples, Local Communities and other stakeholders.

- From historical times to date, indigenous peoples and local communities in and around protected areas have made invaluable contribution to the protection of the conservation areas. A new law should be legislated for the management of protected areas, repealing the existing National Parks and Wildlife Conservation Act 2029, and the new legislation should be free of commercial interests of, and interferences from, the private sector and the business sector, should be based on an equitable benefit sharing and right-based approach and should ensure the rights of indigenous peoples and local communities. The new law should only be formulated in meaningful participation and consent of indigenous peoples and local communities.
- Until a new law is enacted for management of protected areas, this newly drafted National Parks and Wildlife Conservation Regulations, 2080 and the drafting of the Procedures for Development of Physical Infrastructures in Protected Areas 2080, should be suspended immediately. In case this is not possible, the existing Regulations and the Procedure may be put to implementation until the new law is formulated but only after fully amending the provisions as flagged in this Position Paper.
- Provisions laid out in the recently drafted National Parks and Wildlife Conservation

Regulations 2080 and the Procedures for Development of Physical Infrastructures in Protected Areas, 2080 as well as provisions stipulated in the Standards for Commercial Farming, Reproduction and Utilization Wild Animals 2080 and Guidelines for Distribution of Relief against Wildlife Damage 2080 recently endorsed by the Cabinet, the Government of Nepal, are unacceptable to affected indigenous peoples and local communities. The provisions are of nature that draws flak and, as such, we put forth our joint position on, and suggestions to be incorporated into, these documents, as follows:

2.1. Regarding the National Parks and Wildlife Conservation Regulations, 2080

- The Regulations, as well as guidelines or procedures under the Regulations, should be formulated and implemented only after mandatorily consulting and obtaining free, prior, and informed consent (FPIC) of conservation areas-affected indigenous peoples and local communities and their representative and customary institutions as per standards under international law.
- In the name of national priority project, any commercial and profit-making group is allowed to exploit resources lying in a protected area, seriously affecting the rights and social and cultural security of indigenous peoples and local communities in or around the protected area, and therefore the term "national priority" should be removed from the definition of project in the Regulations.
- As conservation areas-affected indigenous peoples and local communities have a symbiotic relationship as well as deep concerns with the conservation areas they live in or around, the Regulations and the subsequent guidelines or procedures should define indigenous peoples as defined by National Foundation for the Development of Indigenous Nationalities Act 2058, as well as in a way that addresses local communities.
- While carrying out any interventions in protected areas inhabited by indigenous peoples and local communities, government agencies or external parties must obtain free, prior and informed consent of the affected indigenous peoples and local communities; ensure the engagement of their representative and customary institutions in actions and processes; and recognize such community and customary institutions. There should be clear definitions of free, prior and informed consent, representative organizations, community organizations, customary institutions, customary practices, traditional knowledge, traditional livelihood etc. in the Regulations as well as in the guidelines and procedures under it.
- The term "local people" used in laws related to protected areas should be replaced with "indigenous peoples and people from local communities of respective areas".
- Any feasibility study for declaration of an area as a protected area or for changing the boundaries of a protected area should only be conducted if indigenous peoples and local communities from the area give their free prior and informed consent; and while carrying out such study, topics such as interrelationship and reliance of indigenous peoples and local communities with biodiversity and natural resources as well as potential economic, social, cultural, spiritual, psychological and environmental impacts on indigenous peoples and local communities should also be studied.
- It should be ensured that all conservation area mechanisms (groups, committees, councils,

taskforce, etc.) upholds social inclusion, gender equality, representation, and participation of differently abled people.

- To formulate management plans of all types of protected areas, a participatory mechanism representative of the respective conservation offices as well as indigenous peoples and local communities should be in place, and should indigenous peoples and local communities give their free, prior and informed consent to the management plans of the respective conservation areas, the management plans should lay out details regarding access, rights, roles and contribution of indigenous peoples and local communities and ensure equitable sharing of benefits from such plans.
- A permission should be taken for carrying out traditional livelihood activities of indigenous peoples and local communities as well as Dalit community, that are based on natural resources of protected areas, and all provisions that require a Nepali national to pay entrance fee and permit to enter protected areas should be immediately removed.
- The provision that indigenous peoples and local communities must obtain permission to move their animals through conservation areas should be scrapped.
- The provision that no compensation will be provided in the event of death of a person that has entered the protected area without permit should be removed; and it should be mentioned that any person no matter where within the conservation area the person has died due to wildlife should be provided with due compensation.
- A provision should be made that no tourism activities with a commercial purpose in protected areas are allowed that affect religious, cultural, spiritual and resource rights of indigenous peoples and local communities and that are against social, cultural, religious, spiritual beliefs and social values and norms of indigenous peoples and local communities.
- There should be a provision that only enterprises based on the indigenous peoples and local communities' traditional knowledge, skill and livelihood and those that are community-based can be established within the conservation area; and except for these, other enterprises particularly ones that are for-profit large enterprises run by business families or the private sector, as stated in Rule 19 of the Regulations, should be compulsorily removed.
- Provisions from Rule 24 to 29 of the Regulation that grant permission for establishing and operating cable cars in protected areas, should be scrapped immediately.
- Provisions from Rule 45 to 50 of the Regulations that grant permission for commercial use of water resources and for operation of the private sector-run and profit-oriented hydroelectricity projects should be removed; and development of micro and small hydroelectricity projects as per need of indigenous peoples and local communities should only be allowed.
- Rule 31 of the Regulations that presents a list of provisions that allow the operation of tourism activities exploiting protected areas should be scrapped. Instead, there should be the provision to only allow tourism activities that are indigenous peoples and local communities' traditional knowledge, skill and livelihood-based and that are community-based.
- The traditional hunting and fishing systems (based on customary good governance under their customary institutions) prevalent among indigenous peoples and local communities should be recognized; and a new provision should be introduced to allow indigenous

peoples and local communities to practice such activities without needing to take permit.

- As commercial farming of wild animals uses traditional knowledge and skills held by indigenous peoples and local communities on the ground, it should be ensured that indigenous peoples and local communities have right and access to benefits from such farming.
- Lands within protected areas that are historically collectively used by indigenous peoples and local communities should be recognized as ancestral lands of respective indigenous peoples and local communities; and it should be ensured that the indigenous peoples and local communities have rights to use such lands.
- There should be provisions in place to ensure access to benefit sharing for those displaced due to declaration of protected/conservation areas.
- There should be provisions in place to ensure that people that are forced to reside in any place within the conservation area due to natural disasters are not removed from their temporary settlement area unless a suitable, long term settlement arrangement for them is made.
- Within protected/conservation areas, permit should be only issued for activities that are service-oriented and that do not have any profit-making motive; and before granting such permit, free, prior and informed consent of affected indigenous peoples and local communities within the protected/conservation areas should be taken. Also, service provider/s should be selected through a competitive process and permit should be issued following a transparent procedure.
- The provision, as mentioned in Para 12 of the Regulations, that a project to be granted

permission to use conservation/protected areas should be a national priority project should be replaced with a new provision that allows only a national pride project to have such permit but subject to free, prior and informed consent of indigenous peoples and local communities.

2.2. Procedures for Development of Physical Infrastructure in Conservation Areas, 2080

- This Procedure seems to be focused on exploiting conservation/protected areas handed over for conservation to the state by indigenous peoples and local communities and on protecting the profit making interests of the private sector and the commercial sector, rather than addressing local needs of affected indigenous peoples and local communities; and therefore this will directly have serious adverse impacts on affected indigenous peoples and communities; and as such, the Procedure (draft) should be scrapped immediately.
- If the Procedure is to be limited to the construction of physical infrastructure required for indigenous peoples and local communities and to the development of national pride projects, in protected/conservation areas, then amendments and additional provisions should be made in the said Procedure as follows:
  - a. Provisions related to giving the commercial sector unhindered access for exploitation of resources for profit making within conservation areas at the cost of affected indigenous peoples and local communities' access to and use of natural resources of the protected/conservation areas is unacceptable; and as such, the provisions laid out in the Procedure for providing protected/conservation areas to the private and business sectors for meeting their commercial interests should be immediately removed.

- b. While conducting feasibility study for infrastructure development projects and also while developing and implementing such projects, in protected/conservation areas, there should be provisions to ensure that affected indigenous peoples and local communities are mandatorily consulted and that their free, prior and informed consent compulsorily obtained.
- c. There should be provisions for mandatory free, prior and informed consent of affected indigenous peoples and local communities prior to deciding on providing lands and other natural resources of protected/conservation areas (to others).
- d. There should be provisions to prevent the grabbing by external infrastructure developers of lands owned by local indigenous peoples and local communities in protected/conservation areas and ban purchase and sale of lands that results in displacement of households of indigenous peoples and local communities in such areas.
- e. Construction of physical infrastructure in protected/conservation areas should only be allowed after mandatorily consulting, and taking free, prior and informed consent of, affected indigenous peoples and local communities in a way that also ensures respectable investments by them.
- f. The final decision on what kind of infrastructure is to be built in protected/conservation areas will be made by representative and customary organizations of protected/conservation area-affected indigenous peoples and local communities; and it should be ensured that there is meaningful participation of indigenous peoples and local communities in the decision-making process and that the process is transparent.
- g. In a proposal for development of national pride project projects in protected/conservation areas, there should also be provisions that would require preparation of a separate social and cultural impact study report in addition to the environmental study report.
- h. There should be provisions to ensure full and effective and meaningful participation of affected indigenous peoples and local communities at every stage of construction of national pride projects in conservation areas.
- i. There should be a provision that requires all documents of national pride projects to be conducted in protected/conservation areas to be prepared with the participation of affected indigenous peoples and local communities and that the documents are endorsed by their joint gatherings.
- J. At least 50 percent of the investment in national pride projects to be conducted in conservation areas should be allotted for affected indigenous peoples and people from local communities, and they should be accorded priority in employment in national pride projects to be run there.
- k. All the provisions made in various Sections of the Procedure to permit the construction of profit-oriented hydropower projects and the operation of cable cars or to provide land, in protected areas should be removed.
- l. In the case of disagreement by affected indigenous peoples and members of local communities over national pride projects to be conducted in conservation areas, the projects should only be run after taking their free, prior and informed consent and reaching an agreement with them.(m) There should be provisions to ensure that there is no loss incurred by affected indigenous peoples and local

communities due to operation of national pride projects in protected/conservation areas; and in the event of losses of any kind, there should be equitable and adequate compensation including measures to mitigate the losses.

- m. Various Sections of the Procedure (for instance, Section 9, 10, 11) that, in the name of projects, may lead to grabbing of lands in protected/conservation areas should be removed from the Procedure.
- n. In the context of national pride projects to be conducted protected/conservation areas, before entering the settlement areas of indigenous peoples and local communities, their free, prior, and informed consent should be taken.
- o. It should be ensured that at least 50 percent of benefits from national pride projects in protected/conservation areas goes to affected indigenous peoples and local communities.
- p. While conducting actions to mitigate losses caused by national pride projects in protected/conservation areas, there should be provisions to prioritize the utilization of indigenous traditional knowledge, traditional practices, and local resources.

2.3. Regarding the Standards for Commercial Farming, Reproduction and Utilization of Wild animals, 2080

Certain provisions in this standards meddles with indigenous peoples and local communities' interrelationship with wildlife and therefore revisions and amendments to the Rules should be made as follows:

- Provision should be made to recognize customary law, practice and good governance-based traditional hunting system of indigenous peoples and local communities.

- There should be provisions to bar giving away any wildlife species related to the culture and identity of indigenous peoples and local communities, as seed animals.
- There should be provisions to forbid any establishment of wild animal farms that affects forestlands and wildlife managed by indigenous peoples and local communities.
- Free, prior and informed consent of affected indigenous peoples and local communities should be taken prior to establishment of wild animals rearing farms.
- There should be provision of due compensation for any kinds of loss caused by wild animals rearing farms to local communities or individuals.

2.4. Regarding the Guidelines for Distribution of Relief against Wildlife Damage, 2080

Since last few years in Nepal, there has been extensive loss of human lives and properties due to wild animals, and for provisions pertaining to relief distribution to the victims of such loss, no affected parties were consulted during the formulation of this Guidelines. This has added to the plight of affected indigenous peoples and local communities as well as other stakeholders. Immediate amendments to the Guidelines with additional revisions as per consultation with affected indigenous peoples and local communities as well as other stakeholders should be made as follows:

- Rename the Guidelines as "Guidelines for Compensation and Relief Distribution for Damage Caused by Wildlife 2080".
- The Guidelines only provides for compensation for damage caused by 16 animals. This provision should be revised, ensuring that there is compensation for any type of damage caused by any types of wild animals.

- Without fixing the ceiling for money to be provided in compensation, there should be provision of providing 100% compensation based on assessment of all losses every time they occur.
- There should be additional provisions for compensation addressing long-term disabilities caused due to attack by wild animals.
- There should be provisions of providing compensation and relief even to people who do not have their citizenship and land ownership certificates if damaged is done to them by wild animals.
- Not only damage to personal properties, but also damage to collective or community or customary properties should be duly compensated.
- There should be the provision for free and full treatment of anyone injured due to attack by wild animals, irrespective of which hospital the injured was treated at.
- There should be a new provision that ensures a 100% increment in the relief sum currently provided to the families of those who have been injured or killed in wild animal attack/s.
- The existing mechanism for providing compensation for losses incurred due to wildlife attack should be revamped. The new mechanism should be small and efficient to take swift decisions.
- There should be provisions to provide people who have been injured or disabled in wildlife attacks, with facilities as social protection funds and the state should provide for the dependent family's livelihood and education.
- The existing Guidelines provides for compensation for loss of certain domestic animals only. However, the provision should be amended in a way that ensures compensation for losses of all domestic animals due to wildlife attacks.
- There should be the provision of minimizing losses due to wildlife attacks by adopting customary hunting practices of indigenous peoples and local communities.

24 December 2023

Signatory Organizations

Indigenous Peoples' Organizations

1. Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN)
2. Nepal Indigenous Women Federation (NIWF)
3. Nepal Indigenous Disabled Association (NIDA)
4. Federation of Nepalese Indigenous Journalists (FONIJ)
5. Tharu Welfare Society
6. Nepal Chepang Association
7. Sherpa Association of Nepal (SAN)
8. Nepal Majhi Utthan Sangh
9. Sunuwar Sewa Samaj
10. Indigenous Women Legal Awareness Group (INWOLAG)
11. Badghar, Dallagaun, Madhuwan Municipality-1, Bardiya
12. Center for Indigenous Peoples' Research and Development (CIPRED)

Local Community Organizations

1. Federation of Community Forest Users Nepal (FECOFUN)
2. Dalit NGO Federation (DNF)
3. Association of Family Forest Owners Nepal (AFFON)
4. Himalayan Grassroots Women's Natural Resource Management Association (HIMAWANTI)
5. Community Conservation Nepal
6. Rastriya Dalit Network (RDN)
7. Green Foundation Nepal (GFN)
8. Ashmita Nepal
9. Women Rights and Resources Network (WRRN)

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षित क्षेत्र सम्बन्धमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको साझा अडानपत्र

जैविक विविधता महासन्धी १९९२, जैविक विविधतासम्बन्धी विश्व्यापी प्रारूप (२०२०-२०३०), आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी आइएलओ अन्तर्गतको महासन्धि नं. १६९ र आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र (युएनडिप), २००७ लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूको पक्षराष्ट्र एवं घोषणापत्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरूप्रति सम्मिलन जनाउने राष्ट्रको हैसियतले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षित क्षेत्रहरूमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी समुदाय, थारू समुदाय, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, कृषक समूह, सीमान्तकृत समुदाय एवं विपन्न वर्गसमेतको अधिकार सुनिश्चितताका लागि नेपालले निर्वाह गर्नुपर्ने न्यूनतम अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरू स्मरण गराउँदै,

राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षलगायतका संरक्षित क्षेत्रमा रहेका भूमि र प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, व्यवस्थापन, सदुपयोग र लाभको समन्यायिक बाँडफाँडलगायतका विषयमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारहरू सुनिश्चित हुने गरी उनीहरूसँग यथोचित परामर्श गरी स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिएर आवश्यक घरेलु कानूनहरूको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूबाट सृजित पक्षराष्ट्रको दायित्व नेपालले पूर्णरूपमा पूरा गर्न नसकेको सन्दर्भमा र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ ले वर्तमान परिवर्तित अवस्था र नेपालले प्रतिबद्धता जाहेर गरेको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरू पूरा गर्ने सन्दर्भमा उक्त ऐनमा रहेका अधिकांश व्यवस्थाहरूले सो दायित्वसँग मेल नखाने भएको हुँदा उक्त ऐनको संशोधन र

परिमार्जनले मात्र वर्तमान आवश्यकता र हामी आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय एवं सरोकारवालाहरूको मागलाई यथोचित रूपमा सम्बोधन गर्न नसक्ने हुँदा उक्त ऐनलाई खारेज गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षलगायतका संरक्षित क्षेत्रबाट प्रभावित समुदायको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा संरक्षित र प्रबर्द्धन गरिएको अधिकारहरूलाई सुरक्षित हुने गरी अधिकारमुखी अवधारणा (Rights-Based Approach) मा आधारित भई राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्षलगायतका विषयमा संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी नयाँ कानून तर्जुमा हुनुपर्छ भनी विगत लामो समयदेखि सम्बन्धित हामीहरूले उठाउँदै आइरहेको माग पूरा हुन नसकिरहेको अवस्थामा नेपाल सरकारले आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, दलित, मधेशी समुदाय र अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायतका अधिकारवाला तथा सरोकारवालाहरूसँग परामर्श नगरी संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी विभिन्न नियमावली तथा कार्यविधि र निर्देशिकाहरू तर्जुमा गरिरहेको तर्फ हाम्रो गम्भीर रूपमा ध्यानाकर्षण भएकोले आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने राष्ट्रिय संस्थाहरूका साथै सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको २०८० पौष ७ र ८ गते काठमाडौंमा सम्पन्न दुई दिने राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठीले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०८०, संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्यविधि २०८०, व्यावसायिक रूपमा वन्यजन्तुको पालन, प्रजनन तथा उपयोगसम्बन्धी मापदण्ड २०८० र वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहत वितरण निर्देशिका २०८० मा रहेका व्यवस्थाहरूका बारेमा व्यापक छलफल गरी गोष्ठीको

सर्वसम्मत निर्णयबाट उल्लेखित कानूनहरूमा सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयहरूको सम्बन्धमा नेपाल सरकारसमक्ष पेश गरिएको अडान पत्र :

१. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को खारेजी र नयाँ कानूनको तर्जुमा सम्बन्धमा

- नेपालले आफ्नो भूभागको ठूलो हिस्सा राज्य नियन्त्रित संरक्षित क्षेत्रका रूपमा घोषणा गरिसकेको र उक्त संरक्षित क्षेत्र घोषणा गर्दाका बखत नै संरक्षित क्षेत्र र सोको आसपासमा रहेका कैयन आदिवासी जनजातिहरू तथा स्थानीय बासिन्दाहरू आफ्नो ऐतिहासिक भूमि तथा बासस्थानबाट विस्थापन हुन परेको, संरक्षित क्षेत्रबाट विस्थापन नहुनेहरूले समेत संरक्षित क्षेत्रमा रहेको प्राकृतिक स्रोत साधनहरूमा ऐतिहासिक रूपमा भोगचलन र स्रोतको उपयोग गर्दै आइरहेकोमा त्यस्तो कार्यबाट बञ्चित भई उल्टै संरक्षित क्षेत्रबाट प्रताडित हुन पुगेको र त्यसरी प्रताडित र प्रभावित समुदायको जायज मागलाई समेत राज्यले हालसम्म सम्बोधन गर्न नसकेको परिप्रेक्ष्यलगायत नेपालले घोषणा गरिसकेको संरक्षित क्षेत्रहरूको क्षेत्रफल अन्य देशहरूको तुलनामा समेत पर्याप्त भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा अब नयाँ संरक्षित क्षेत्र घोषणा वा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता र औचित्य समेत नरहेकोले नयाँ संरक्षित क्षेत्र घोषणा वा विस्तार गर्ने कार्य रोकियोस् र घोषित संरक्षित क्षेत्रहरू समेत आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण गर्दै सामुदायिक वनलगायत समुदायमा आधारित संरक्षित क्षेत्र र प्रथाजनित संस्थाका माध्यमबाट जैविक विविधता संरक्षणका कार्यहरू गरिनेछ भन्ने प्रतिबद्धता नेपाल सरकारबाट तत्काल गरियोस् ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ मा गरिएका व्यवस्थाहरू जैविक विविधता महासन्धी, १९९२ र जैविक विविधतासम्बन्धी विश्व्यापी प्रारूप (२०२०-२०३०) को उद्देश्य तथा मर्म र भावनासँग तालमेल खाने किसिमका नहुनुका साथै उक्त ऐनका व्यवस्थाहरू आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १६९ र आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त

राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र (युएनडिप), २००७ तथा नेपालको संविधानमा उल्लेखित प्राकृतिक स्रोत साधन माथिको आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको प्राथमिक र अग्राधिकारसम्बन्धी व्यवस्थाहरू समेतको विपरित रहेकाले तत्काल उक्त ऐन खारेज गरी नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू, नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय समक्ष जारी गरेका प्रतिबद्धताहरू समेतमा उल्लेखित व्यवस्थाहरूसँग मेल खानेगरी अधिकारमुखी अवधारणा (Rights-Based Approach) मा आधारित भई आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको उचित परामर्श, सहभागिता र सहमतिका आधारमा संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी नयाँ कानून तत्काल तर्जुमा गरियोस् ।

- नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरूको संरक्षणमा त्यस्तो संरक्षित क्षेत्र घोषणा हुनुभन्दा पूर्व ऐतिहासिक कालदेखि हालसम्म निरन्तर रूपमा त्यस्तो संरक्षित क्षेत्र र त्यसका आसपासका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अमूल्य योगदान रहेको छ । त्यसैले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ खारेज गरी संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी नयाँ कानून तर्जुमा गर्दा निजी क्षेत्र र नाफामूलक वर्गको स्वार्थसिद्ध र हस्तक्षेपबाट मुक्त राखी लाभको समन्यायिक बाँडफाँड एवं अधिकारमुखी अवधारणामा आधारित भई संरक्षित क्षेत्रमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अधिकारको सुनिश्चतता हुनेगरी आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको सहभागिता र सहमतिमा मात्र नयाँ कानून तर्जुमा गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनसम्बन्धी नयाँ कानून तर्जुमा नगर्दासम्मका लागि हाल मसौदा गरिएका राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०८० र संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्यविधि २०८० तर्जुमा गर्ने कार्य तत्काल स्थगित गरियोस् । त्यसो हुन नसकेको अवस्थामा नयाँ कानून तर्जुमा नगर्दासम्मका लागि लागू हुने गरी उक्त नियमावली र कार्यविधिहरूमा यस अडानपत्रमा उल्लेखित मागहरूलाई पूर्णरूपमा सम्बोधन गरेर मात्र जारी गरियोस् ।

२. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षण क्षेत्रसम्बन्धी नियमावली र कार्यविधिहरूका सम्बन्धमा

हाल मसौदा गरिएका राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०८० र संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्यविधि २०८० मा गरिएका व्यवस्था र नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्ले हालै पारित गरेका व्यवसायिक रूपमा वन्यजन्तुको पालन, प्रजनन तथा उपयोगसम्बन्धी मापदण्ड २०८० र वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहत वितरण निर्देशिका २०८० मा गरिएका व्यवस्थाहरू संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अधिकारका दृष्टिकोणले अस्वीकार्य भई गम्भीर रूपमा असहमति जनाउनुपर्ने प्रकृतिका भएकाले यी दस्तावेजहरूका बारेमा देहाय बमोजिमका अवधारणा, अडान र सुझावहरू पेश गर्दछौं :

२.१ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण नियमावली, २०८० सम्बन्धमा

- यो नियमावली र यसअन्तर्गतका कार्यविधि वा निर्देशिका तर्जुमा गर्दा संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय एवं यिनका प्रतिनिधिमूलक तथा प्रथाजनित संस्थाहरूसँग अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले तोकेको मापदण्ड अनुसार अनिवार्य रूपमा परामर्श गरी उनीहरूको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिएर मात्र जारी गरियोस् ।
- राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाका नाममा जुनसुकै व्यवसायिक तथा नाफामूलक वर्गले संरक्षित क्षेत्रको स्रोत दोहन गर्ने अनुमति पाई संरक्षित क्षेत्रभित्र वा सोको आसपासका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अधिकार र सामाजिक तथा सांस्कृतिक सुरक्षामा गम्भीर असर परेकोले नियमावलीमा गरिएको आयोजनाको परिभाषाबाट राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त भन्ने शब्दहरू हटाइयोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रसँग संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध र गम्भीर सरोकार रहने भएकोले नियमावली

र सोअन्तर्गतका कार्यविधि वा निर्देशिकाहरूमा आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८ मा गरिएको परिभाषाका आधारमा आदिवासी जनजातिको परिभाषा समावेश गर्नुका साथै स्थानीय समुदायलाई समेत सम्बोधन हुने गरी परिभाषित गरियोस् ।

- संरक्षित क्षेत्रमा सरकारी निकाय वा बाह्य पक्षबाट हुने विभिन्न कार्यहरूमा सम्बन्धित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी आवश्यक पर्ने, विभिन्न कार्य तथा प्रक्रियाहरूमा यी समुदायका प्रतिनिधिमूलक तथा प्रथाजनित संस्थाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्ने र सामुदायिक संस्था एवं प्रथाजनित संस्थाहरूलाई समेत मान्यता दिनुपर्ने भएकोले स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी, प्रतिनिधिमूलक संस्था, सामुदायिक संस्था, प्रथाजनित संस्था, प्रथाजनित अभ्यास, परम्परागत ज्ञान, परम्परागत जीविकोपार्जन जस्ता शब्दहरूलाई नियमावली र कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरूमा स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी कानूनमा प्रयोग हुँदै आएको स्थानीय जनता भन्ने शब्दको सट्टामा सम्बन्धित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका जनता भन्ने शब्दहरू प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रहरूको घोषणा वा सीमाना फेरबदलका लागि आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायबाट स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी प्राप्त भएमा मात्र सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने र यस्तो सम्भाव्यता अध्ययन गर्दा जैविक विविधता एवं प्राकृतिक स्रोतमाथिको आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अन्तरसम्बन्ध र निर्भरता र त्यस्तो समुदायमा पर्न जाने आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक, मनोवैज्ञानिक र वातावरणीय प्रभाव समेतको अनिवार्य रूपमा अध्ययन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रका विषयमा स्थापना गरिने सबै संयन्त्र (समूह, समिति, परिषद्, कार्यदल आदि) हरूमा सामाजिक समावेशीकरण, लैङ्गिक समानता,

फरक क्षमता भएको समुदायसमेतको प्रतिनिधित्व र सहभागिता सुनिश्चित हुने व्यवस्था गरियोस् ।

- सबै प्रकारका संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्नका लागि संरक्षित क्षेत्रको कार्यालयका साथै आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका प्रतिनिधिमूलक संस्था र प्रथाजनित संस्थाको समेत प्रतिनिधित्व हुनेगरी सहभागितामूलक र समावेशी किसिमको संयन्त्र रहने व्यवस्था गरियोस् र संरक्षित क्षेत्रका व्यवस्थापन योजनाका लागि आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी दिएमा उक्त व्यवस्थापन योजनामा प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको पहुँच, अधिकार, भूमिका र योगदानका बारेमा उल्लेख गर्नुपर्ने र त्यस्तो योजनाबाट प्राप्त प्रतिफलको समन्यायिक वितरण हुने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय एवं दलित समुदायको परम्परागत जीविकोपार्जनका कार्यहरू गर्न अनुमति लिनुपर्ने र नेपाली नागरिक संरक्षित क्षेत्रमा प्रवेश गर्दा शुल्क तिरी अनुमति लिनुपर्ने भनी गरिएका सम्पूर्ण व्यवस्थाहरू तत्काल हटाइयोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायले आफ्ना पशु चौपाय संरक्षित क्षेत्र हुँदै ओसार पसार वा हिँडडुल गराउँदा अनुमति लिनुपर्ने भनी गरिएको व्यवस्था हटाइयोस् ।
- अनुमति नलिई संरक्षित क्षेत्रमा प्रवेश गरेको अवस्थामा मानिसको मृत्यु भएमा क्षतिपूर्ति नदिने भनी गरिएको व्यवस्था हटाई संरक्षित क्षेत्रको जुनसुकै स्थानमा वन्यजन्तुका कारण मानिसको मृत्यु भएमा क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रमा नाफामूलक उद्देश्यले पर्यटकीय गतिविधि गर्दा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको धार्मिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक तथा स्रोतमाथिको अधिकारमा कुनै प्रकारको असर गर्ने गरी र त्यस्तो समुदायको सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक,

आध्यात्मिक विश्वास तथा सामाजिक मूल्यमान्यताको विपरित हुने गरी कुनैपनि कार्यहरू गर्न नपाइने व्यवस्था गरियोस् ।

- संरक्षित क्षेत्रमा सम्बन्धित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप तथा जीविकोपार्जनमा आधारित र सामुदायिक प्रकृतिका उद्यमहरू मात्र स्थापना र सञ्चालन गर्न पाउने व्यवस्था गरी सो बाहेक खासगरी मस्यौदा नियमावलीको नियम १९ मा औद्योगिक/व्यावसायिक/व्यापारिक घराना वा निजी क्षेत्रका मुनाफा केन्द्रित ठूला व्यवसाय गर्न पाइने भनी गरिएको व्यवस्था अनिवार्य रूपमा हटाइयोस् ।
- मस्यौदा नियमावलीको नियम २४ देखि २९ सम्म संरक्षित क्षेत्रमा केवलकार स्थापना र सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र दिने भनी गरिएको व्यवस्था तत्कालै अनिवार्य रूपमा खारेज गरियोस् ।
- मस्यौदा नियमावलीको नियम ४५ देखि ५० सम्म जलस्रोतको व्यावसायिक उपयोग र निजी तथा नाफामूलक जलविद्युत आयोजना सञ्चालनका लागि अनुमतिपत्र दिने भनी गरिएका व्यवस्था हटाई सम्बन्धित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका जनताका लागि आवश्यक पर्ने लघु तथा साना जलविद्युत आयोजना मात्र बनाउने व्यवस्था गरियोस् ।
- मस्यौदा नियमावलीको नियम ३१ मा संरक्षित क्षेत्रको शोषणमा आधारित हुनेगरी पर्यटन गतिविधि गर्न पाउने गरी सूचीकृत गरिएका व्यवस्थाहरू हटाई सम्बन्धित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप तथा जीविकोपार्जनमा आधारित सामुदायिक प्रकृतिका पर्यापर्यटकीय गतिविधि मात्र गर्न पाउने व्यवस्था गरियोस् ।
- आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको प्रथाजनित संस्थाहरूको प्रथाजनित सुशासनमा आधारित रही गरिने परम्परागत शिकार प्रणाली र माछा संकलन प्रणालीलाई मान्यता दिई यस्ता कार्यका लागि अनुमतिपत्र लिन नपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।

- वन्यजन्तुको व्यावसायिक पालन गर्दा स्थानीय स्तरमा रहेका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीपको उपयोग हुने भएकोले वन्यजन्तुको व्यावसायिक पालनबाट प्राप्त लाभमा यी समुदायको अधिकार र पहुँच हुने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रभित्र आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको ऐतिहासिक रूपमा सामूहिक भोग चलनमा रहेका जग्गामा सम्बन्धित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको ऐतिहासिक भूमिको रूपमा मान्यता दिई त्यस्तो सामूहिक भूमिमा त्यस्तो समुदायको भोगाधिकार रहने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्र घोषणाका कारण विस्थापित हुन पुगेकाहरूले उक्त संरक्षित क्षेत्रको लाभ बाँडफाँडमा पहुँच पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गरियोस् ।
- प्राकृतिक तथा दैविप्रकोप प्रभावित भई संरक्षित क्षेत्रको कुनै पनि स्थानमा बसोबास गर्न बाध्य भएका बासिन्दालाई अन्य उपयुक्त र दीर्घकालीन बसोबासको व्यवस्था नहुँदासम्म त्यसरी अस्थायी रूपमा बस्दै आएको क्षेत्रबाट हटाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्ने सेवामूलक कार्यहरू वा सेवाहरू नाफा नकमाउने उद्देश्यले र सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले मात्र सञ्चालन गर्न पाउने गरी अनुमतिपत्र दिने व्यवस्था गरियोस् र यसरी अनुमति प्रदान गर्नु पूर्व संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिनुपर्ने र सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति दिँदा पारदर्शी प्रकृया अपनाई पूर्णप्रतिष्पर्धाका आधारमा मात्र दिने व्यवस्था गरियोस् ।
- मस्यौदा नियमावलीको परिच्छेद १२ अनुसार आयोजनालाई संरक्षित क्षेत्र प्रयोग गर्ने अनुमति प्रदान गर्दा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई अनुमति प्रदान गर्ने व्यवस्था हटाई आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी प्राप्त भएको अवस्थामा राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाहरूलाई मात्र अनुमति दिन सकिने व्यवस्था गरियोस् ।

२.२ संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्यविधि, २०८० सम्बन्धमा

- यो कार्यविधि आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायले संरक्षणका लागि राज्यलाई सुम्पिएका संरक्षित क्षेत्रको दोहन तथा शोषण गर्ने तथा संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्थानीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने भन्दा पनि निजी तथा व्यावसायिक क्षेत्रको नाफामूलक हित संरक्षणका लागि केन्द्रित भई तर्जुमा गरेको देखिएको र यसबाट प्रत्यक्ष रूपमा संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायमा गम्भीर नकारात्मक असर पर्ने देखिएकोले प्रस्तुत कार्यविधि तत्काल खारेज गरियोस् ।
- संरक्षित क्षेत्रका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका जनताका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार र संरक्षित क्षेत्रमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना निर्माणमा मात्र सीमित रहने गरी कार्यविधि बनाउने भए उक्त कार्यविधिमा देहाय बमोजिम हुने गरी संशोधन तथा थप व्यवस्थाहरू गरियोस् :
- क. संरक्षित क्षेत्रका प्राकृतिक स्रोतसाधनमा पहुँच र उपयोगमा संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायलाई बञ्चितकरण गरी व्यावसायिक क्षेत्रलाई मुनाफाका लागि संरक्षित क्षेत्रको स्रोत दोहनमा निर्वाध पहुँच दिने व्यवस्थाहरू स्वीकार्य हुने नसक्ने हुँदा निजी तथा व्यावसायिक क्षेत्रलाई मुनाफाका लागि संरक्षित क्षेत्र प्रदान गर्ने गरी कार्यविधिमा गरिएका सबै प्रकारका व्यवस्थाहरू तत्काल उक्त कार्यविधिबाट हटाइयोस् ।
- ख. संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण र सञ्चालन गर्दा संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अनिवार्य रूपमा राय परामर्श र स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिनुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- ग. संरक्षित क्षेत्रका जग्गा र प्राकृतिक स्रोत दुवै उपलब्ध गराउने निर्णय गर्नुपूर्व आदिवासी जनजाति र

- स्थानीय समुदायको अनिवार्य रूपमा स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिनुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- घ. संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माणका नाममा बाह्य पक्षले रैथाने आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका जग्गा हडप्ने कार्य र त्यस्ता क्षेत्रबाट आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका कुनै पनि घर परिवार विस्थापन हुनेगरी घरजग्गा खरिद बिक्री गर्ने कार्य गर्न नपाइने व्यवस्था गरियोस् ।
- ङ. संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका वासिन्दाको सम्मानजनक लगानीको सुनिश्चितता हुनेगरी संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अनिवार्य रूपमा राय परामर्श र स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिएर मात्र संरक्षित क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- च. संरक्षित क्षेत्रको कुन स्थानमा कस्ता पूर्वाधार निर्माण गर्ने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय संरक्षित क्षेत्र प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय र यिनका प्रतिनिधिमूलक तथा प्रथाजनित संस्थाले गर्नेछन् र त्यस्तो निर्णय प्रक्रियामा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता र पारदर्शी प्रक्रिया अपनाइनेछ भन्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- छ. संरक्षित क्षेत्रमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना निर्माण गर्ने प्रस्तावका विषयमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनका अलावा छुट्टै सामाजिक तथा सांस्कृतिक प्रभाव अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- ज. संरक्षित क्षेत्रमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना निर्माणका प्रत्येक चरणमा प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका वासिन्दाको पूर्ण र प्रभावकारी एवं अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गरिनुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- झ. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाका सम्पूर्ण दस्तावेजहरू प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको सहभागितामा नेपाली र स्थानीय भाषामा तयार गरी उनीहरूको सामूहिक भेलाले अनुमोदन गरेको हुनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- ञ. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा राज्यको अनुदान पाउने गरी प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका वासिन्दाहरूको कम्तिमा ५० प्रतिशत लगानी र उक्त आयोजनाहरूको रोजगारीमा उनीहरूलाई प्राथमिकता प्रदान गरिने व्यवस्था गरियोस् ।
- ट. कार्यविधिका विभिन्न दफाहरूमा संरक्षित क्षेत्रमा नाफामूलक जलविद्युत आयोजना र केवलकार निर्माण गर्न अनुमति दिने वा जग्गा उपलब्ध गराउने भनी गरिएका सबै व्यवस्थाहरू हटाइयोस् ।
- ठ. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका वासिन्दाहरूको असहमतिको अवस्थामा देखिएमा सहमतिको अवस्था सिर्जना गरी स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिएर मात्र आयोजना सञ्चालन गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- ड. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाका सन्दर्भमा स्थापना गरिने सबै संस्थागत संयन्त्रहरूमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको प्रतिनिधित्व र सहभागिता सुनिश्चित गरिने व्यवस्था गरियोस् ।
- ढ. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाबाट आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायलाई कुनै पनि प्रकारको क्षति नहुने कुराको सुनिश्चितता गर्ने व्यवस्था गर्दै क्षति भएमा सबै किसिमका क्षतिको न्यायोचित र यथेष्ट क्षतिपूर्ति दिई क्षति न्यूनीकरण कार्यहरूसमेत गर्नुपर्ने व्यवस्था गरियोस् ।
- ण. कार्यविधिको विभिन्न दफाहरू (जस्तै: ९, १०, ११) मा आयोजनाका नाममा पैसा तिरेर संरक्षित क्षेत्रको जग्गा हत्याउने गरी भएगरिएका व्यवस्थाहरू कार्यविधिबाट हटाइयोस् ।
- त. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाका सन्दर्भमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको बसोबासका क्षेत्रमा प्रवेश गर्दा यी समुदायको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी

लिए मात्र प्रवेश गर्ने व्यवस्था गरियोस् ।

थ. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाबाट प्राप्त लाभको कम्तिमा ८० प्रतिशत लाभ प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायमा प्रवाह हुने कुराको सुनिश्चितता गर्ने व्यवस्था गरियोस् ।

द. संरक्षित क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाबाट हुने क्षति न्यूनीकरणका कार्यहरू गर्दा रैथाने परम्परागत ज्ञान, प्रथाजनित अभ्यास र स्थानीय स्रोतहरूको सदुपयोग गर्ने कुरालाई प्राथमिकता प्रदान गरिने व्यवस्था गरियोस् ।

२.३ व्यावसायिक रूपमा वन्यजन्तुको पालन, प्रजनन तथा उपयोगसम्बन्धी मापदण्ड, २०८० सम्बन्धमा

यस मापदण्डमा गरिएका कतिपय व्यवस्थाहरू आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन्यजन्तुसँग अन्तरसम्बन्धलाई खलल गर्ने किसिमको भएकाले देहायबमोजिम हुनेगरी मापदण्डमा परिमार्जन तथा संशोधन गरियोस् :

- आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको प्रथाजनित कानून, अभ्यास तथा सुशासनमा आधारित परम्परागत शिकार प्रणालीलाई मान्यता प्राप्त हुने व्यवस्था गर्ने ।
- आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको संस्कृति र पहिचानसँग जोडिएको वन्यजन्तु बीऊ प्राणी (सीड एनिमल) को रूपमा दिन नपाइने व्यवस्था गर्ने ।
- आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायले व्यवस्थापन गर्दै आएका वन क्षेत्र र वन्यजन्तुमा प्रभाव पर्नेगरी वन्यजन्तु पालन गर्ने फर्म स्थापना गर्न नपाइने व्यवस्था गर्ने ।
- वन्यजन्तु पालन गर्ने फर्म स्थापना गर्नुपूर्व प्रभावित आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय र प्रथाजनित संस्थासँगको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको मञ्जुरी लिनुपर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- वन्यजन्तु पालन गर्ने फर्मका कारण स्थानीय समुदाय वा व्यक्तिलाई कुनै पनि प्रकारको क्षति पुग्न गएमा मनासिब माफिकको क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था गर्ने ।

२.४ वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहत वितरण निर्देशिका, २०८० सम्बन्धमा

नेपालमा विगत केही वर्षदेखि वन्यजन्तुका कारण व्यापक रूपमा जनधनको क्षति हुँदै आएको र यस्तो क्षतिवापत् पीडितलाई राहत प्रदान गर्नका लागि यो निर्देशिका तर्जुमा गर्दा कुनै पनि प्रभावित पक्षसँग परामर्श नगरिएको कारण हामी प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय एवं सरोकारवालाहरू थप प्रताडित हुन पुगेका छौं । यस निर्देशिकामा देहायबमोजिम हुनेगरी तत्काल संशोधन गर्नुका साथै यसमा थप परिमार्जनका लागि प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय एवं सरोकारवालाहरूसँग गहन परामर्श गरी देहायका व्यवस्थाहरूसमेत सम्बोधन हुने गरी संशोधन एवं परिमार्जन गरियोस् :

- यस निर्देशिकाको नाम परिवर्तन गरी वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको क्षतिपूर्ति र राहत वितरण निर्देशिका, २०८० बनाउने र क्षतिपूर्तिलाई परिभाषित गरिनुपर्ने ।
- निर्देशिकामा जम्मा १६ वटा जनावरले गरेको क्षतिवापत् मात्र राहत दिने व्यवस्था भएकोमा उक्त अवधारणा हटाई जुनसुकै वन्यजन्तुबाट भएको जुनसुकै प्रकारको क्षतिको पनि न्यायोचित क्षतिपूर्ती उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- वन क्षेत्रमा विधिपूर्वक प्रवेश गरेको अवस्थामा मात्र वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी मृत्यु भएमा वा घाइते भएमा मात्र क्षतिपूर्ति दिने भनी गरिएको व्यवस्था हटाई वन क्षेत्रमा गएको अवस्थामा वन्यजन्तुको आक्रमणमा परी मृत्यु भएमा वा घाइते भएमा क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- क्षतिपूर्तिका लागि उपलब्ध गराउने रकमको माथिल्लो हद नतोकी क्षतिको सबै मूल्याङ्कनका आधारमा प्रत्येक पटकको सबै क्षतिवापत् शत प्रतिशत क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण भएको दीर्घकालिन अपाङ्गतालाई सम्बोधन गर्नेगरी क्षतिपूर्ति दिनेगरी थप व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

- नागरिकता नभएका र जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा नभएका व्यक्तिलाई वन्यजन्तुले क्षति गरेमा पनि क्षतिपूर्ति तथा राहत उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- निजी सम्पत्तिको मात्र नभई सामूहिक वा सामुदायिक वा प्रथाजनित सम्पत्तिमा क्षति पुग्न गएमा सोकोसमेत उचित क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण घाईते भएकाको जुनसुकै अस्पतालमा उपचार भएको बिल बमोजिमको सबै उपचार खर्च उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण अङ्गभङ्ग र मृत्यु भएका व्यक्तिको परिवारलाई उपलब्ध गराउने हालको राहत रकममा थप १०० प्रतिशत बृद्धि गर्नेगरी नयाँ व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण भएको क्षतिको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने संस्थागत संयन्त्र परिवर्तन गरी सानो संयन्त्र र तत्काल बैठक बसी निर्णय गर्नसक्ने संयन्त्रको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण घाईते वा अङ्गभङ्ग भएका व्यक्तिलाई सामाजिक सुरक्षा रकमको रूपमा सुविधा उपलब्ध हुने र निजमा आश्रित परिवारको पालनपोषण र शिक्षादिकाका लागि राज्यले सुविधा तथा रकम उपलब्ध गराइने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- वन्यजन्तुबाट भएको आक्रमणका कारण कुनै निश्चित घरपालुवा जनावरको क्षति भएमा मात्र क्षतिपूर्ति दिने भन्ने व्यवस्था हटाई सबै घरपालुवा जनावर तथा पशुपन्डीको क्षतिवापत् क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायले अवलम्बन गर्ने प्रथाजनित शिकार पद्धति अवलम्बन गरी वन्यजन्तुबाट हुने क्षति घटाउन सकिने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
- जङ्गली बँदेललाई कृषि हानिकार वन्यजन्तु घोषणा गर्नेगरी नेपाल राजपत्रमा मिति २०८०।०८।०७ मा प्रकाशन गरिएको सूचनामा जङ्गली बँदेललाई धपाउन, लखेट्न, पक्रन वा मार्न पाउने विषयमा गरिएका भ्रञ्जटिला प्रक्रियाहरू हटाई सरल र कृषकमैत्री व्यवस्था गर्ने ।

२०८० पौष ८

अडानपत्रमा हस्ताक्षर गर्ने संघसंस्थाहरू

आदिवासी जनजातिका संघसंस्थाहरू

१. नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ
२. राष्ट्रिय आदिवासी महिला महासंघ
३. नेपाल आदिवासी जनजाति पत्रकार महासंघ
४. नेपाल आदिवासी जनजाति अपाङ्ग संघ
५. नेपाल माभ्की उत्थान महासंघ
६. थारु कल्याणकारिणी सभा
७. नेपाल चेपाङ संघ
८. नेपाल शेर्पा संघ
९. सुनुवार सेवा समाज नेपाल
१०. आदिवासी जनजाति महिला कानुनी सचेतना समूह
११. बरघर, डल्ला गाउँ, मधुवन नगरपालिका-१, बर्दिया
१२. आदिवासी जनजाति अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र

स्थानीय समुदायका संघसंस्थाहरू

१. सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ, नेपाल
२. दलित गैरसरकारी संस्था महासंघ
३. पारिवारिक निजी वन उपभोक्ता महासंघ
४. हिमावन्ती नेपाल
५. राष्ट्रिय दलित नेटवर्क
६. ग्रीन फाउन्डेसन नेपाल
७. अस्मिता नेपाल
८. प्राकृतिक श्रोत महिला अधिकार सञ्जाल
९. कम्युनिटी कन्जरभेसन नेपाल

प्रकाशक :

आदिवासी जनजाति अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र, २०८०

www.cipred.org.np